

УДК 378:14

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.24.01>

Арабаджи Н.Б.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародний гуманітарний університет*

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Вступ. Освіта є фундаментальною сферою суспільного життя, якість якої визначається ефективністю освітнього процесу. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій відкриває нові перспективи для взаємодії учасників освітнього процесу та забезпечення високої якості освітніх послуг. Це сприяє створенню передумов для впровадження та широкого застосування нових методів й форм навчання в галузі вищої юридичної освіти. Від вищою освітою розуміють фундаментальний інститут суспільства, що забезпечує інтелектуальний, культурний, духовний, соціальний та економічний розвиток держави. З огляду на це, вища освіта повинна відповідати сучасним соціально-економічним викликам.

Національний та закордонний досвід розвитку системи освіти указує на те, що її майбутнє тісно пов'язано з використанням дистанційного навчання, що стало невід'ємним елементом нашого життя. Так, дистанційну освіту прийнято визначати як один із пріоритетних напрямків реформування та стратегічного розвитку освітньої системи України загалом. Ефективна реалізація переваг, що надає дистанційне навчання, можлива лише при умові надання процесам його впровадження та розвитку ознак системності, керуваності й прогнозованості. Дослідження принципів, технології, логіки і валідності дистанційного навчання, ретельний аналіз ефективності його систем і контролю знань є важливою та актуальною проблемою нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні концепції особливостей дистанційного навчання та їх реалізація на практиці були дослідженні у роботах зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких Адамс Р.Дж., Діханц Х., Бодендорф Ф., Еккерт Б., Бикова В.Ю., Колос К.Р., Куклева В.О., Кухаренко В.М., Полат Є.С., Хуторський А.В. та багато інших.

Мета статті – дослідити проблемні аспекти юридичної освіти в умовах дистанційного навчання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Зародження дистанційного навчання сягає в давнину. Так, перші документальні свідчення про дистанційне навчання датуються 1728 роком, коли в місті Бостон було запроваджено надання освітніх послуг за допомогою поштової кореспонденції. Інші вчені виокреслюють перші згадки про дистанційне навчання на період існування Берлінського інституту вивчення іноземних мов (1850 р.). Саме на той період навчання у вузі відбувалося шляхом листування, а через деякий час отримало назву кореспондентського навчання («corresponding learning») [10].

Також аналізуючи той період, можна знайти згадку про дистанційне навчання за часів сера Ісаака Пітман, вчителя англійської. Він був відомим у світі розробником стенографії. Ще у 1840 році Ісаак Пітман започаткував дистанційне навчання у Великій Британії, пропонуючи курси поштою. Цю ідею підхопили Німеччина (Чарльз Тюссе та Густав Лангеншейдт, 1856 рік) та Англія

(Лондонський університет, 1858 рік), де студенти могли отримувати академічні ступені, навчаючись дистанційно.

Свою історію дистанційне навчання веде від перших освітніх програм, які реалізовувалися за допомогою поштової кореспонденції у 1970-х р.р. в Америці. Кінець XIX ст. ознаменувався початком заочної форми навчання, що з часом отримала назву дистанційного («distant education»). Перші заклади, які її впровадили, були: університет Лондона, університет Св. Андрія у Шотландії, Королівський університет Канади, університети Чикаго та Квінсленда.

Підсумовуючи історичні основи, варто відмітити, що на початкових етапах розвитку вищої освіти дистанційне навчання було тісно пов'язане із заочним навчанням. Обидва ці формати дозволяли студентам здобувати освіту на відстані. Згодом дистанційне навчання еволюціонувало, отримало офіційне визнання і стало рівноправною формою здобуття вищої освіти, що підтверджується видачею відповідних дипломів.

Варто нагадати, що розвиток дистанційного навчання в Європі та Північній Америці привів до створення різноманітних моделей дистанційного навчання. Так, в Європі з'явилися Відкриті університети, які пропонували широкий спектр програм, а в США та Канаді – віртуальні університети, що об'єднували ресурси багатьох навчальних закладів. Це дозволило студентам з усього світу отримувати якісну освіту, не виходячи з дому [11].

Наступним етапом у розвитку дистанційного навчання та його науково-теоретичному обґрунтуванні стало масове впровадження комп'ютерних технологій у освітній процес, що розпочалося у 60-х роках XX століття. Цей процес ініціював інформатизацію освіти, сприяв модернізації навчальних програм, розробці спеціалізованого програмного забезпечення, підвищенню кваліфікації викладацького складу та пошуку нових педагогічних підходів до дистанційного навчання. Проте справжній прорив у доступно-

сті дистанційного навчання стався з появою у 1983 році Всесвітньої павутини, стандартизацією веб-сторінок та розробкою мови розмітки гіпертексту HTML, що значно розширило аудиторію потенційних користувачів.

У 1987 р. була створена Європейська асоціація університетів дистанційного навчання, що стала результатом популярності навчання на відстані. На разі, вона представлена у двадцяти країнах світу. Переважна більшість членів асоціації представлена відкритими університетами та різноманітними асоціаціями вищих навчальних закладів.

Щодо досвіду трансформаційних процесів дистанційного навчання в Україні, то варто зазначити, що вона базувалась на досвіді закладів вищої освіти країн світу. Законодавче забезпечення інформатизації освіти, зокрема прийняття Закону «Про національну програму інформатизації» у кінці 90-х років, стало важливим етапом у розвитку дистанційної освіти в Україні. Затвердження Концепції розвитку дистанційної освіти у 2000 році дозволило розширити аудиторію користувачів освітніх послуг, впровадити принципи безперервного навчання та забезпечити індивідуальний підхід до кожного студента. Прийняття вище зазначеного закону та подальша розробка нормативно-правової бази створили умови для широкого впровадження дистанційних технологій в освітній процес, що дозволило зробити освіту більш доступною та індивідуальною.»

Однак, світова пандемія COVID-19 вплинула на всі сфери суспільного життя та внесла корективи в усі сфери. Тому необхідність забезпечити одночасно безпечність та безперервність навчання призвела до широкого використання в Україні дистанційної форми здобуття освіти взагалі та вищої юридичної освіти зокрема, з використанням різних веб-серверів, платформ, ресурсів і соціальних мереж [4].

Актуальна характеристика сучасного стану дистанційного навчання в галузі юридичної освіти характеризується одночасно позитив-

ними аспектами й невирішеними проблемами. Онлайн-спілкування, з одного боку, створює певні перешкоди для ефективного діалогу між учасниками навчального процесу, а з іншого – розширює можливості для взаємодії людей, які позбавлені безпосередньої взаємодії. Тому можна згрупувати наступні труднощі у реалізації дистанційного навчання:

1. Технічні аспекти: технічна оснащеність більшості закладів вищої освіти не відповідає вимогам дистанційного навчання, а викладачі не володіють необхідними цифровими компетентностями.

2. Психологічні аспекти. Опитування студентів виявило, що одним з основних чинників, які негативно впливають на якість дистанційного навчання, є відсутність прямого спілкування з викладачами та одногрупниками. Крім того, студенти зазначають, що обмежений доступ до комп'ютера, пов'язаний з дистанційною роботою або навчанням інших членів родини, ускладнює виконання навчальних завдань [6].

Тому дистанційна освіта на сьогоднішній день набирає колосальні обороти та стає дедалі актуальнішою. Кількість тих, хто здобуде вищу освіту в системі дистанційної освіти, у 2023 р. становила 120 млн осіб. На сьогодні, розвиток дистанційних університетів – це одна з можливостей отримати освіту. До прикладу, Відкриті університети світу демонструють вражаючі результати: Open University (Великобританія) має понад 2 мільйони випускників з різних куточків планети (157 країн), Fern University (Німеччина) навчає майже 100 тисяч студентів, а University of the People (США) людей об'єднує студентів з близько 200 країн [10].

Деякі науковці наголошують, що дистанційне навчання створює ілюзію повноцінного навчального процесу, воно не може повністю замінити традиційне навчання, особливо в юридичній галузі, де практичне застосування знань є ключовим. Проте, використання комп'ютерних навчальних програм дозволяє студентам-юристам самостійно закріплювати

теоретичні знання на практичних прикладах [8, с. 240].

На сьогоднішній день, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у юридичну освіту створює сприятливі умови для активного пізнання та розвитку творчих здібностей студентів. За допомогою ІКТ студенти-юристи отримують можливість самостійно опрацьовувати великі обсяги інформації, вирішувати практичні кейси та моделювати різноманітні правові ситуації. Разом з тим, викладач залишається центральною фігурою навчального процесу, забезпечуючи індивідуальний підхід до кожного студента та створюючи атмосферу взаємодії та співробітництва [8, с. 258].

Варто відмітити думку вчених, Стіва Браммера та Тімоті Кларка, які зазначили, що пандемія COVID-19 висвітлила необхідність оперативного внесення змін до законодавства та нормативно-правових актів у сфері освіти з метою забезпечення прав студентів на отримання якісної освіти в умовах обмежень, пов'язаних з поширенням інфекційних захворювань [2].

Дистанційне навчання, засноване на використанні інформаційно-комунікаційних технологій, відкриває перед студентами нові можливості для самостійної роботи, гнучкого розподілу навчального часу та отримання актуальної інформації. Більшість фахівців підкреслюють важливість розвитку таких форм навчання, особливо в структурі відокремлених підрозділів навчальних закладів. При цьому викладач набуває ролі наставника-консультанта, який допомагає студентам орієнтуватися в інформаційному просторі та розвивати необхідні компетенції [1].

Певні навчальні заклади, за для того, щоб залишатися конкурентоспроможними на досить щільному ринку, пропонують онлайн-програми за помірними цінами порівняно зі своїми традиційними програмами. Більша кількість університетів звернулася до ІТ-фахівців для розробки профільних програм з ціллю вдосконалення швидкого пере-

ходу на дистанційне навчання. Проте, дистанційна форма навчання потребує відсутності прокрастинації; його результат безпосередньо залежить від самостійності та свідомості студента, так як відсутній постійний контроль за всіма слухачами.

Серед актуальних проблем дистанційного навчання виділяється питання забезпечення об'єктивності оцінювання, оскільки існує ризик підміни студентів під час виконання контрольних завдань [9]. Так, роботодавці орієнтовані на кандидатів, які володіють комплексом компетенцій, необхідних для успішної роботи в сучасному бізнесі, зокрема, цифровою грамотністю та адаптивністю.

Дослідження свідчать, що найвищих результатів у підготовці юристів можна досягти за рахунок використання комбінованої моделі навчання, яка передбачає поєднання дистанційних технологій з очними зустрічами на початковому етапі [7]. Для успішного засвоєння юридичних дисциплін студенти-юристи потребують початкової фундаментальної підготовки у формі очних лекцій з таких базових предметів, як теорія держави і права, конституційне, цивільне, адміністративне та кримінальне право. Тільки після отримання міцних теоретичних знань студенти зможуть ефективно опанувати інші юридичні дисципліни в дистанційному форматі. Очні лекції з основних правових дисциплін є необхідною умовою для успішного переходу студентів-юристів до дистанційного навчання. Засвоєння фундаментальних знань на початкових етапах навчання дозволить студентам більш ефективно сприймати складніші юридичні матеріали в онлайн-форматі [6].

Для створення дійсно ефективного дистанційного навчання необхідно забезпечити студентам доступ до різноманітних навчальних матеріалів, таких як відеолекції, семінари, практикуми та інтерактивні завдання. Лише за таких умов можна говорити про динамічне та залучаюче навчальне середовище. Ефективне дистанційне навчання передбачає використання широкого спектру навчальних мате-

ріалів, включаючи відеолекції, семінари та інтерактивні завдання. Це дозволить зробити навчальний процес більш цікавим та різноманітним [3].

Таким чином, Для ефективного дистанційного навчання юристів викладачі повинні поєднувати елементи синхронного (онлайн-зустрічі в реальному часі) та асинхронного (самостійна робота зі записаними лекціями) навчання. Оптимальною моделлю дистанційного навчання для юристів є комбінація синхронних та асинхронних занять, що дозволяє забезпечити як взаємодію викладача зі студентами в режимі реального часу, так і гнучкість у навчанні. Зокрема, світ електронного навчання пропонує широкий спектр платформ, які можна поділити на дві основні категорії: комерційні (закриті) та безкоштовні (відкриті). Необхідність переходу на дистанційне навчання під час карантину призвела до зростання популярності кількох провідних платформ в Україні, які стали основними інструментами для організації навчального процесу у вищих навчальних закладах. Ринок електронного навчання представлений різноманітними платформами, які поділяються на комерційні та безкоштовні. У зв'язку з карантинними обмеженнями українські вищі переважно використовують кілька основних платформ для організації дистанційного навчання, що сприяло їх популяризації:

– Google Classroom – безкоштовна онлайн-платформа від Google, розроблена спеціально для навчальних закладів, яка допомагає організувати та керувати навчальним процесом у цифровому форматі. Головна ціль сервісу полягає у прискоренню процесів обміну файлами між викладачами й студентами;

– Microsoft Teams – це абсолютно нова концепція робочого простору, яка дозволяє викладачам працювати більш продуктивно та креативно. З іншого боку, це певна спрощена версія системи управління навчанням, сутність якої проявляється у тісному спілкуванні та обміні файлами у навчальних групах. Цей

інструмент дозволяє викладачам легко вступати в контакт з будь-яким студентом, починати дискусії та знаходити необхідні матеріали для проведення занять;

– Zoom – це ліцензійне програмне забезпечення, призначене для організації та проведення освітніх заходів у дистанційному форматі. Програма забезпечує функціонал для проведення відеоконференцій, онлайн-зустрічей та інтерактивних навчальних сесій. Продукт сумісний з основними операційними системами та мобільними пристроями;

– Moodle – це універсальна платформа, яка, серед іншого, дозволяє організувати ефективну комунікацію між викладачами та студентами [6]. Система пропонує широкий спектр інструментів для організації навчального процесу, включаючи, але не обмежуючись: завдання для студентів, завантаження навчальних матеріалів, систему обміну повідомленнями, систему оцінювання та календар подій. Система забезпечує різноманітні інструменти для розробників навчальних ресурсів, що дозволяє створювати індивідуальні навчальні модулі. Передбачено різні канали комунікації: студент-студент, студент-викладач, а також онлайн та офлайн інструменти для управління навчальним процесом;

– сервіс і мобільний додаток Quizlet можна використовувати як онлайн-платформу для створення та редагування інтерактивних навчальних модулів. Вона дозволяє викладачам розробляти власні навчальні матеріали, включаючи термінологію з будь-якої спеціалізованої галузі, та доповнювати їх текстовими, аудіо та візуальними елементами. Система забезпечує гнучку конфігурацію навчальних модулів відповідно до індивідуальних потреб викладача. На думку студентів, цей мобільний додаток є дуже зручним, зокрема, наприклад, для термінологічного диктанту;

– Edpuzzl – це безкоштовна програмна платформа та мобільний додаток, призначені для створення інтерактивних навчальних матеріалів, зокрема у сфері юридичних наук.

Платформа дозволяє створювати відеоуроки з додаванням текстових або аудіокоментованих фрагментів, а також різноманітних інтерактивних завдань, таких як вибір правильної відповіді, відкриті питання та завдання, що передбачають аудіовідповіді. Edpuzzl є ефективним інструментом для розв'язання юридичних казусів та кейсів, дозволяючи студентам активніше залучатися до навчального процесу;

– Онлайн-сервіси Quizizz, Kahoot та Wizer.me надають вчителям інструменти для створення різноманітних інтерактивних завдань, таких як вікторини, кросворди, пазли та багато іншого. Ці платформи дозволяють автоматично оцінювати результати учнів та надавати зворотній зв'язок;

– платформа Learning Apps пропонує як готові навчальні модулі, так і інструменти для створення власних інтерактивних вправ за допомогою готових шаблонів. Цей сервіс сприяє активному залученню учнів до навчального процесу, спонукаючи їх до самостійної роботи та поєднання теоретичних знань з практичними навичками;

– сервіс Equity maps представлений як інструмент, що направлений для використання й проведення дискусій, а також залучення студентів до динамічних обговорень. Всі зібрана інформація автоматично перероблюється на відповідну статистику. В результаті чого, ці дані фіксуються додатком у вигляді графіків або відповідних схематичних діаграм.

Для формування особистості юриста як захисника прав людини необхідне безпосереднє спілкування в процесі навчання, оскільки саме воно сприяє розвитку таких важливих якостей, як мораль, порядочність і чесність. Тому повний перехід на дистанційну форму навчання є недоцільним. Ми переконані, що безпосереднє спілкування є невід'ємною частиною процесу підготовки юристів, оскільки саме воно дозволяє формувати такі важливі особистісні якості, як моральність і порядочність. Тому повний

перехід на дистанційне навчання не є оптимальним рішенням [7].

Таким чином, базисом юридичної освіти виступає оволодіння медіації та комунікативності, навички ораторської майстерності, діалогу, тобто все те, що можливе лише при особистому спілкуванні. Дистанційна освіта юристів стикається з низкою викликів, пов'язаних зі специфікою юридичної професії. Зокрема, необхідна розробка складних програмних комплексів, які б забезпечували доступність навчання, можливість оперативного оновлення навчальних матеріалів та ефективну взаємодію між студентами та викладачами. Перехід на дистанційну форму навчання юристів вимагає розробки спеціальних програмних забезпечень, які б забезпечували не лише передачу теоретичних знань, а й розвиток практичних навичок, необхідних для роботи юриста.

Практична робота університетів теж зазнала змін. Так, університети налагодили зв'язки з навчальними закладами та комерційними структурами по всьому світу. Хоча існуючі ініціативи, такі як міжнародні обміни та стажування, сприяють розширенню науково-дослідних та консультативних можливостей викладачів і студентів, вони носять переважно дискретний характер. Для забезпечення безперервності міжнародної співпраці, що є невід'ємною складовою процесу глобалізації, навчальним закладам необхідно створювати стабільні партнерства з однодумцями, які поділяють пріоритет підготовки фахівців, здатних задовольняти потреби як бізнесу, так і суспільства [5, с. 4].

Висновки. Сучасні проблеми висувають свої вимоги в усіх сферах діяльності, дистанційна форма освіти не є виключенням. Так,

Анотація

У статті розглянуто сутність змісту категорії «дистанційне навчання», проаналізовані вітчизняні та закордонні підходи до даного терміну, досліджено основні періоди її еволюції, розкрито популярні сучасні освітні платформи, через які ЗВО здійснюють навчальний процес

Визначено, що дистанційне навчання є цілеспрямованим освітнім процесом, що передбачає взаємодію учасників навчального процесу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), поєднуючи традиційні методи навчання з інтерактивними форматами, які можуть реалізовуватися як в аудиторії, так і поза нею, у режимі реального часу (синхронно)

у зв'язку з пандемією COVID-19, тривалим збройним конфліктом та іншими факторами, що загрожують життю та здоров'ю населення, дистанційна форма навчання стала невід'ємною складовою освітнього процесу у вищих навчальних закладах. Актуальна інформація свідчить, що необхідність переходу на дистанційну форму навчання стимулювала активне впровадження цифрових технологій в освітній процес, що сприяло підвищенню рівня цифрової компетентності учасників освітнього процесу та розробці інноваційних методів навчання, які відповідають вимогам сучасного цифрового суспільства.

Правова освіта не відноситься до тієї сфери, що потребує лабораторії, або особистісного контакту з пацієнтом. Однак, для досягнення високої якості правової освіти, необхідно розробити та застосовувати сучасні педагогічні методи, ефективні організаційні форми навчання та надійні системи оцінювання знань. Університетське середовище – це не лише місце здобуття знань, а й платформа для розвитку особистості, формування професійних зв'язків та створення незабутніх спогадів. Саме тому особисте спілкування з однокурсниками та викладачами відіграє важливу роль у житті студентів. Хоча дистанційне навчання має свої переваги, воно не може замінити тієї унікальної атмосфери та можливостей для розвитку, які надає традиційне офлайн-навчання в університеті. Варто зазначити, що більшість знань та навичок, необхідних для професії юриста, можна успішно опанувати в онлайн-форматі. Проте, детальне дослідження проблемних аспектів дистанційного навчання юристів є актуальним завданням для подальших наукових розробок.

або з відстроченням (асинхронно). Такий процес має на меті забезпечення доступності освіти, гнучкості навчального графіку та підвищення ефективності навчання.

Зазначено, що сьогоденні реалії вказуються на тісний зв'язок дистанційного навчання та нашого життя, що простежується через реалізацію вищої освіти. Законодавство про освіту вимагає, щоб організація дистанційного навчання здійснювалася на основі чітко визначених структурних та технологічних компонентів. Платформа дистанційного навчання повинна забезпечувати ефективну взаємодію учасників освітнього процесу відповідно до вимог чинного законодавства. Постійний розвиток інформаційних технологій створює нові можливості та виклики для організації дистанційного навчання, що потребує відповідного законодавчого регулювання.

Відмічено, що перехід до дистанційної форми навчання відкрив нові перспективи для впровадження інноваційних педагогічних підходів та методів. Однак, цей процес виявив значний розрив у рівні цифрової компетентності серед учасників освітнього процесу. Існуючий ринок платформ електронного навчання характеризується наявністю двох основних моделей: комерційних платформ, доступ до яких є платним, та відкритих платформ, що надають свої послуги безкоштовно.

Висвітлено, що карантинні обмеження спричинили необхідність переходу всіх закладів вищої освіти на виключно дистанційний формат освітнього процесу. В Україні на даний момент популярністю користуються такі платформи, що сприяють навчальному процесу: Google Classroom, Microsoft Teams, ZOOM та Moodle.

Ключові слова: юридична освіта, дистанційне навчання, інформаційна грамотність, діджитал-інструменти, освітній процес, комп'ютеризація освіти, інформаційні технології.

Arabadzhy N.B. Peculiarities of legal education in distance learning conditions

Summary

The article examines the essence of the content of the “distance learning” category, analyzes domestic and foreign approaches to this term, examines the main periods of its evolution, reveals popular modern educational platforms through which higher education institutions carry out the educational process

It was concluded that distance learning is a multifaceted pedagogical process that integrates traditional and remote learning methods, employing information and communication technologies to facilitate interaction between learners and instructors.

Distance learning has become an essential component of modern education, including higher education. To be effective, it requires a structured approach, leveraging technology and well-defined programs. A robust distance learning platform is crucial for facilitating communication between all stakeholders. The rapid digitization of society has further accelerated the adoption of distance learning.

The shift to remote learning necessitated the adoption of innovative teaching and learning strategies. While this transition provided opportunities for experimentation, it also highlighted the need to address the digital divide. The global e-learning market offers a wide range of platforms, both commercial and open-source, each with its own strengths and limitations. Understanding the nuances of these platforms and their suitability for specific educational contexts is crucial for effective remote learning.

The global COVID-19 pandemic compelled higher education institutions to adopt emergency remote teaching and learning strategies. In Ukraine, a range of online platforms, such as Google Classroom, Microsoft Teams, Zoom, and Moodle, were widely utilized to deliver remote instruction, facilitate student engagement, and maintain continuity of the academic calendar.

Key words: legal education, distance learning, information literacy, digital tools, educational process, computerization of education, information technologies.

Список використаних джерел:

1. Berezhna S., Prokopenko I. Higher Education Institutions in Ukraine during the Coronavirus, or COVID-19. Outbreak : New Challenges vs New Opportunities. URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/2771> (дата звернення: 25.08.2024).
2. COVID-19 and Management Education: Reflections on Challenges, Opportunities, and Potential Futures. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/1467-8551.12425> (дата звернення: 25.08.2024).
3. Covid-19 Impact on Ukrainian Higher Education. URL: <http://www.hrpub.org/download/20200730/UJER46-19591379.pdf> (дата звернення: 25.08.2024).
4. Covid-19 та дистанційне навчання у закладах вищої освіти : аналітичний огляд наукових публікацій з міжнародних видань. URL: <https://nubip.edu.ua/node/79877> (дата звернення: 25.08.2024).
5. Owen P. Hall. Editorial: COVID-19 and the Future of Management Education. 2020. Vol. 23. Is. 1. P. 1–6.
6. Капліна Г.А. Дистанційне навчання в процесі підготовки юристів. URL: <http://surl.li/afwzw>
7. Капліна Г.А., Котова Л.В. Проблемні питання регулювання праці науково-педагогічних працівників в процесі використання дистанційних форм освіти. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2013. № 28. С. 91–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/app_2013_28_14
8. Кухаренко В.М., Бондаренко В.В. Екстрене дистанційне навчання в Україні : монографія за ред. В.М. Кухаренка, В.В. Бондаренка. Харків : Вид-во КП «Міська друкарня», 2020. 409 с
9. Ляшенко І.В. Перспективи розвитку дистанційного навчання у вищій школі. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2682 (дата звернення: 25.08.2024).
10. Романовський О.Г., Квасник О.В., Мороз В.М., Підбуцька Н.В., розвитку та напрями вдосконалення дистанційної освіти навчання в системі вищої освіти України. Інформаційні технології та засоби навчання. 2019. Т. 74. № 6. 37 с.
11. Чусова О.М., Ваколя З.М., Чейпеш І.В. Педагогічні основи дистанційного навчання. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Вип. 80. Т.2. 2021. С. 167–170.